

פרשת ויקרא: איזו ברכה יש לברך על מצה בריי

פתיחה

בפרשת השבוע מפרטת התורה את מעשי הקורבנות, ומורה שאין להוסיף דבש לקרבן. נחלקו המפרשים מהו הדבש שנאסר: א. **הנצי"ב** (העמק דבר ב, יא) בגישה המרחיבה הבין, שכוונת התורה לאסור הוספת כל סוגי המתיקה לקרבן. התורה כתבה דווקא 'דבש', מכיוון שהוא הממתיק העיקרי. ב. גישה המצמצמת יותר מופיעה בדברי **הרשב"ם** (שם) שכתב, שהכוונה לדבש תמרים בדווקא. ג. גישה שלישית ממוצעת, היא גישת רש"י, ומבחינתו הכוונה לכל הפירות המתוקים, ובלשון הרב גרוסמן: "עם זאת, הדעת נוטה לעמדת הביניים שהיא גם המקובלת ביותר, שהאיסור חל על כל הפירות המתוקים, שכולם יש 'דבש' – מיץ פירות עסיסי ומתוק: "כל מתיקת פרי קרוי דבש" (רש"י על אתר). יש אפוא לחפש את טעם האיסור לא בסמל שנלווה אל התמר דווקא, אלא במה שפירות מתוקים מייצגים."

בעקבות הפרשה הדנה בענייני המנחות, קלייתן, אפייתן ואופן הכנתן, וכן לכבוד חג הפסח המתקרב, נעסוק השבוע בשאלה מה מברכים על מצה - בריי. הפירוש המילולי למצה בריי הוא מצה מעוכה, או מצה מבושלת. אופן הבישול כולל שבירת המצה לחתיכות קטנות, הדבקת החתיכות אחת לשנייה באמצעות ביצה, הוספת תבלינים וכדומה.

כדי לענות על השאלה מה מברכים על מצה בריי, נראה את דיון הפוסקים מתי לחם מאבד מצורתו ואין לברך עליו עוד המוציא, וכן בדיון איזו כמות של שמן צריך שתהיה במחבת, בשביל שהבישול ייחשב אכן בישול ולא אפייה. עוד נראה, שדיון זה לדעת חלק מהפוסקים הספרדים שייך רק לחג הפסח, ואילו לאחר חג הפסח ברכתה של המצה מזונו בכל עניין.

האי חביצא

כפי שכותבת הגמרא במסכת ברכות, כאשר אדם אוכל לחם, גם אם מדובר בחתיכה קטנה עליו לברך המוציא. כמו כן, במקרה בו אדם אוכל פת הבאה בכיסנין בשיעור קביעת סעודה, עליו לברך המוציא וברכת המזון (ועיין בדף לפרשת בהעלותך שנה א'). הגמרא במסכת ברכות (לז ע"ב) מביאה מחלוקת מה דינה של 'חביצא', דהיינו פירורי לחם שהודבקו בחלב או בדבש:

א. לדעת רב יוסף רק כאשר יש בפירורי החביצא שיעור כזית מברכים עליהם המוציא וברכת המזון, אך אם אין כזית פירורים מברכים עליהם מזונו ומעין שלוש. ראייה לדבריו הביא מהביריתא במסכת מנחות הכותבת, שרק כאשר לוקחים את פתית המנחות ומקבצים אותם לחתיכות בגודל של כזית יש לברך עליהם המוציא - משמע שלפני ברכתן מזונו.

הגמרא מקשה על שיטתו, שהרי מברייטא אחרת משמע שאפילו אם אין בפירורים כזית בכל זאת יש לברך עליהם המוציא! והתירוץ שבאמת יש לסייג את שיטתו ולומר, שלא רק כאשר יש בפירורים כזית מברכים עליהם המוציא, אלא גם במקרה שיש בהם פחות מכזית, אלא שהלחם שממנו לקחו את החתיכות הקטנות עדיין קיים (בלשון הגמרא 'בא מלחם גדול'). ובלשון הגמרא:

"אמר רב יוסף: האי חביצא דאית ביה פרוורין כזית - בתחילה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליו שלש ברכות; דלית ביה פרוורין כזית - בתחילה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. והתניא: לקט מכולן כזית ואכלן, אם חמץ הוא - ענוש כרת! הכא במאי עסקין - בבא מלחם גדול."

ב. רב ששת ורבא חלקו וסברו שאפילו אם אין בפירורים כזית מברכים עליהם המוציא, ובלבד שיש על הפירורים 'תוריתא דנהמא', כלומר שהם לא איבדו את צורתם באופן שכבר אין לפירורים מראה של לחם. במקרה בו יש בפירורים יותר מכזית, אפילו אם הם לא נראים כמו לחם - תמיד מברכים על המוציא, שכן חתיכה הגדולה מכזית תמיד נחשבת לחם.

חתיכות פחות מכזית

להלכה פסקו **הרמב"ם** (ברכות ג, ח) ו**השולחן ערוך** (או"ח קסח, י) כדעת רב ששת ורבא, כך שבמקרה בו עושים מצה בריי והחתיכות גדולות מכזית - וודאי שיש לברך המוציא. מקרה נפוץ יותר ביחס למצה בריי הוא, שבגלל ההכנה במחבת, לא ניכר שמדובר במצה ומדובר בחתיכות קטנות מכזית. דנו הפוסקים, האם הבישול במחבת מספיק כדי להפקיע מהמצה שם לחם:

א. כאשר **אופים** את חתיכות המצה (בישול באמצעות חום של אש וכדומה), כתבו הפוסקים שאין זה נחשב מצב בו חתיכות המצה מאבדות את שמן, שהרי גם לחם ומצה מכינים באמצעות אפייה, ולכן יש לברך המוציא. על בסיס עיקרון זה, כאשר שמים מעט שמן במחבת רק בשביל שהמצה לא תדבק - אין מחלוקת שההכנה נחשבת אפייה, וברכת המצה בריי היא המוציא.

ב. כאשר **מבשלים** את המצה בשמן עמוק או במים, אין מחלוקת שמדובר בבישול, וברכתה מזונו. לכן כאשר שמים במחבת הרבה שמן לצורך הכנת המצה בריי, אין מחלוקת שהמצה מאבדת שם לחם וברכתה מזונו. כמו כן מחמת אותה הסיבה, יש לברך על קרוטונים מזונו, שכן מדובר בחתיכות של לחם הקטנות מכזית, שבושלו בשמן עמוק.

ג. כאשר **מטגנים** את המצה, אין הכרעה ברורה מה ברכת המצה בריי. מצד אחד, במצב זה מטרת השמן לתת טעם במצה בריי, כך שלכאורה דינו שווה לבישול. מצד שני בעוד שבבישול חתיכות המצה או הלחם 'שוחות' בשמן עמוק דבר שגורם להם לאבד את מראהם, בטיגון אין המצב כך, ויש שכבה דקה יחסית של שמן.

מחלוקת האחרונים

מחמת הספק בהגדרת הטיגון, נחלקו האחרונים:

א. **המגן אברהם** (שם, לו) ו**החזון איש** (אורח חיים כו, ט) סברו שטיגון דינו כאפייה, וממילא במקרה בו מטגנים מצה בריי יש לברך עליה המוציא, שכן לא נאבדה צורת הלחם. בטעם הדבר נימק החזון איש, שרק בישול שמרכך לגמרי את המצה מפקיע ממנה מראה של לחם, ולא טיגון שדומה יותר לאפייה.

ב. **המהרש"ם** (ח, פא) ו**הילקוט יוסף** (קסח, ד) חלקו וסברו, שכאשר מטגנים מצה הטיגון מפקיע מהמצה שם לחם, ומשום כך יש לברך על מצה בריי מזונו. אחת מהסיבות שהביאו לפסק זה, שכפי שנראה להלן לדעת פוסקים ספרדים רבים רק בפסח נחשבת

המצה לחם שעליו מברכים המוציא, ואילו בשאר ימות השנה ברכתה מזונות. משום כך, רק כאשר המצה נמצאת בצורה המקורית היא נחשבת הלחם אותו אוכלים בפסח ויש לברך עליו המוציא, אבל אם משנים אותה, גם אם לא שינוי גדול, ברכתה משתנה למזונות (אלא אם כן אוכלים שיעור קביעת סעודה, שאז ברכתה המוציא). ובלשון הילקוט יוסף:

"המטגן פרוסת לחם שאין בה כזית, אף שיש בה תואר לחם, מברך בורא מיני מזונות. וכן פירורי לחם מבושלים, שאין בהם כזית, אף שיש להם תואר לחם, מברכים עליהם בורא מיני מזונות, ומעין שלוש. ואם יש כזית מן הפת, מברך המוציא וברכת המזון."

ג. **שולחן ערוך הרב** (סידור ב, יב) **והמשנה ברורה** (שם, נו) נקטו בעמדת ביניים. מצד אחד, סברו שמעיקר הדין כאשר מטגנים לחם, הלחם מאבד מצורתו וברכתו מזונות. מצד שני, בגלל שלדעת המגן אברהם טיגון נחשב כאפייה ויש לברך המוציא - מספק יש לאכול את המצה בר"י רק בתוך סעודה שאוכלים לחם או מצה שברכתם וודאי המוציא.

מצה בשאר ימות השנה

עד כה הדיון עסק, במקרה בו אוכלים מצה בר"י במהלך חג הפסח, שאז ברכתה של המצה היא המוציא לכולי עלמא, והמחלוקת סובבת סביב השאלה האם היא איבדה את צורתה. בשאר ימות השנה לעומת זאת הדין שונה, כיוון שכאמור חלק מהפוסקים נקטו שברכתה של המצה היא מזונות, פסיקה שנובעת מסוגיה שראינו בעבר.

כפי שראינו בעבר (בהעלותך שנה א'), חלק מהמוצרים הנקראים 'פת הבאה בכיסנין', על אף שהם עשויים מקמח ומים כמו לחם, בכל זאת ברכתם מזונות. בהגדרת המושג פת הבאה בכיסנין, הביאו הפוסקים שלוש הגדרות שכולן נפסקו בשולחן ערוך: **הראשונה**, פת נכססת, כמו בייגלה. **השנייה**, מדובר בפת מתוקה, כמו עוגה. **השלישית**, פת ממולאת במתיקה, כמו בורקס.

מחלוקת האחרונים

א. בעקבות כך שפת נכססת ברכתה מזונות, נקט בשו"ת **גינת ורדים** (ס' יטד), שיש לברך על המצה בורא מיני מזונות - שהרי היא נכססת, ומכאן שברכת המצה בריית היא מזונות. מדוע אם כן בפסח מברכים עליה המוציא? הסיבה לכך היא שבפסח מתייחסים אל המצה כלחם ולא כפת הבאה בכיסנין, וממילא ברכתה המוציא, ובלשון הרב עובדיה (יחזקאל דעת ג, יב) שהביא את דבריו:

"ובשו"ת גינת ורדים בגן המלך (סימן ס"ד) כתב, המצה שעושים בפסח, מן הדין היה ראוי לדונה כדין פת הבאה בכסנין ולברך עליה בורא מיני מזונות, כיון שהיא יבשה ניקודים, וכוססים אותה, אלא שבהיות ומצה זו לחמו של חג הפסח מברכים עליה המוציא וברכת המזון, עד כאן לשונו."

ב. **בבית דוד** (שו"ת ס' ע') חלק על הגינת ורדים וכתב, שכל השנה יש לברך על המצה המוציא, וכפי שנוהגים רוב ככל האשכנזים. בטעם הדבר שלא מדובר בפת נכססת שברכתה מזונות נימק, שהסיבה שהמצה נכססת אינה בגלל שהיא יבשה בעקבות צורת הבישול, אלא בגלל שמדובר בלחם דק מאוד, ולכן במקרה מעין זה יש לברך המוציא.

עוד טען **הציץ אליעזר** (יא, יט) שנקט שיש לברך המוציא על מצה, שמעבר לעובדה שיתכן שבזמן הזה המצות כבר לא כל כך נכססות, הטעם שהביא הגינת ורדים, שבפסח יש לברך המוציא כי זה נחשב הלחם שבאותה תקופה הרי זה נכון כל השנה, ומאז המצאת מצות המכונה והימצאות מצות כל השנה - רבים נוהגים לאכול מצה לא רק בחג הפסח, ובלשונו:

"הנה גם כפי טעמו זה של הבית דוד דבקביעותא תלוי, מכל מקום יש להחילו בזמנינו גם על המצות הנאפות בשאר ימות השנה, כי יש לומר דהבית דוד דיבר על המצב בזמנו, שמצות מכונה עוד לא היה נפוץ, מה שאין כן בזמנינו שנופוץ לאפות ולאכול מצות בכל ימות השנה ואלפים קובעים סעודתם עליה, ברור שגם הבית דוד כפי טעמו זה יודה ושפיר יש ליטול עליהם ידים ולברך ברכת המוציא ולאחריהם ברכת המזון, ונחשבות כלחם גמור לכל דבר."

ג. גישה שלישית ממוצעת, היא גישתו של **הרב עובדיה** (שם) שבעקבות **החיד"א** סבר שאמנם לאחר פסח יש לברך מזונות על אכילת מצה כיוון שכך נהג העם, אך בכל זאת הוסיף שיש מקום להחמיר ולאכול את המצה רק בתוך סעודה בה אוכלים לחם, או לאכול ממנה שיעור של קביעת סעודה, שאז לכל הדעות יש לברך המוציא על אכילתה (ועיין הערה¹).

ברכת הקניידלך

נקודה אחרונה הקשורה לגמרא בברכות שראינו, היא המחלוקת סביב ברכת הקניידלך. כפי שראינו, נפסק להלכה כדעת רבא, ובמקרה בו חתיכות הלחם או המצה קטנות מכזית - ברכתן מזונות. הגמרא ממשיכה וכותבת, שבמקרה בו אדם 'עירס' את החתיכות, כלומר חיברם, ברכתו של הלחם חוזר להיות המוציא:

א. בעקבות דברי הגמרא הבין **המגן אברהם** (קסח, כח), שגם על הקניידלך יש לברך המוציא, שהרי על אף שבהתחלה מדובר בלחם שאיבד את צורתו, בסוף מגבילים אותו לחתיכות גדולות מכזית (וודאי לפי השיטה שמידת הכזית כגודל הזית היום).

ב. **אבן העזר** (שם) **והנשמת אדם** (נד, ד) חלקו על המגן אברהם וסברו שברכת הקניידלך מזונות. בטעם הדבר נימקו, שכאשר הגמרא כותבת שהמגבל חתיכות ליותר מכזית ברכתן המוציא, זה נאמר רק במקרה בו לאחר מכן אופים את אותן החתיכות, אך לא כאשר מבשלים אותן וכפי שעולה מפירוש **רש"י** לסוגיה (ד"ה בשערסן), שכתב שיש לאפות את החתיכות לאחר מכן.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ יש להוסיף, שלדעת **הרב אליהו** (שגם סובר שלאחר פסח ברכתה של המצה מזונות), ברכתה המוציא לא רק בפסח, אלא גם שלושים יום לאחר החג. בטעם הדבר נימק, שמכיוון שהסיבה שבפסח מברכים המוציא על המצה היא שמחשיבים אותה כלחם, דין זה נכון עד פסח שני, שגם בו יש עניין לאכול מצות.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com